

Themadag moerasvogels

Het gaat slecht met onze moerasvogels, vooral door verdwijnen van geschikt rietmoeras. Toch zien onderzoekers nog kansen. Want nieuwe kennis van soorten en systemen geeft beter inzicht in knelpunten én oplossingen. Her en der melden beheerders hoopvolle ontwikkelingen.



foto Ruud van Beusekom

Roerdomp

Waarom Vogelbescherming Nederland en Kennisnetwerk OBN een themadag organiseren? De organisaties hebben elkaar gevonden in onderzoek en beheer van bedreigde vogels en het systeem waarin zij leven. Eerder verzorgden zij samen een themadag en brochure over de tapuit en het beheer van het duinhabitat. Vandaag gaat het over moerasvogels en hun habitat in laagvenen en moerassen langs de rivieren.

Vogelbescherming wil met het *Actieplan bedreigde vogels* de bescherming van elf bedreigde vogelsoorten van de Rode Lijst een flinke impuls geven. De moerasvogels zijn daarin, net als de duin- en kustvogels, een belangrijke groep. Vogelbescherming gaat uit van het principe dat vogels beschermen het veiligstellen van gezonde, levensvatbare populaties vraagt en dus van de kwaliteit van hun leefgebied, van water en bodem met bijbehorende natuurlijke dynamiek en duur-

zaam menselijk gebruik. Dit is precies waar ook OBN zich op richt. Zo staat in de OBN-kennisagenda het onderzoek naar het effect van peilbeheer op laagveenfauna expliciet als speerpunt genoemd. Dat de problematiek van de moerasvogels leeft blijkt uit de volle zaal. Zo'n 80 personen – vooral terreinbeheerders en vrijwilligers uit de vogelbeschermingswereld, daarnaast beleidsambtenaren, waterschappers en onderzoekers – zijn op de uitnodiging van OBN en Vogelbescherming afgekomen.

Heldere keuze

Leon Lamers, onderzoeker en lid van het OBN-deskundigenteam Laagveen- en zeekleilandschap, trapt af. In vogelvlucht presenteert hij de huidige stand van het onderzoek rond het wetlandbeheer. Mondiaal leveren wetlands diverse maatschappelijke diensten; één van de belangrijkste is (vogel)diversiteit. Toch is de helft van het areaal verloren

gegaan, meestal door landbouw. Anders dan in het buitenland zijn Nederlandse moerassen rechtlijnig en kunstmatig. Ze staan bloot aan veel menselijke invloed en er zijn veel conflicten tussen natuur en landbouw. Dit leert Lamers dat we heldere keuzes moeten maken. Wat willen we, meer melk of meer snorren?

Met onderzoek helpt OBN de beheerder meer grip te krijgen op zijn moerasgebied. Door de achteruitgang vast te stellen, de sturende processen te beschrijven, de potenties en bijbehorende (herstel)maatregelen aan te geven. Ook dat de onmogelijkheden moeten helder zijn, niet alles wat vroeger was kan terugkomen. Vaak zijn wetlands sterk veranderd - of de omgeving. Lamers oordeelt kritisch over het fixeren van successtadia en pleit ervoor om meer te kijken op landschapsschaal. Want wellicht zijn even verderop, de mogelijkheden wel veel beter. "Alles hoeft niet overal!"

Verborgen roerdomp in beeld

Ecoloog Jan van der Winden komt met veel nieuwe kennis van de roerdomp. Na een sterke afname telt ons land nu 300 - 400 territoria. Vooral het rivierengebied is leeg. Toch ziet hij veel kansen voor herstel. "Sinds we vogels zenderen weten we zoveel meer," vertelt hij. "We hebben een goed beeld van de habitatvoorkeur: zo moet de nestplaats heel nat zijn, terwijl het in het foerageergebied vooral om afwisseling gaat: kruidrijk grasland naast oeverriet en helder water. En terwijl Elly 's winters naar Gambia vliegt, blijft Loop gewoon in de regio."

Als belangrijkste knelpunten in het roerdomphabitat noemt Van der Winden:

- te weinig dynamiek in het waterpeil;
- begrazing van vee en grauwe ganzen;
- verdroging;
- successie, waardoor rietland overgaat in bos.

Vooral een goed peilbeheer voorkomt veel problemen. Dit is echter lastig in de Nederlandse situatie, waar belangen van landbouw en bebouwing zelden ver weg zijn. Ideaal is een hoog peil in de winter, dat in het zomerhalfjaar zo'n 50 cm uit kan zakken. Erg gunstig zijn grote schommelingen tussen jaren: met hoogwaters en zelfs droogval.

Een stukje Polen langs de Hunze

Na zoveel kommer en kwel vóór de lunchpauze doet de vrolijke presentatie van Michel Krol, beheerder bij het Groninger Landschap, weldadig aan. Met aanstekelijke lichtheid vertelt hij over de spectaculaire ontwikkelingen in 'zijn' Zuidlaardermeer (onderdeel van Hunzedal) dat zich binnen 20 jaar van saai agrarisch gebied tot moerasvogelparadijs heeft ontpopt. Alles draait om water in het gebied dat een combinatie is van natuurgebied en klimaatbuffer (voor wateroverschot). Over het jaar

is het peilverloop groot, met de hoogste stand in de broedtijd. Krol toont on-Nederlandse plaatjes van een uitgestrekte moerassige vlakte, met vogels waarvan de gemiddelde vogelaar verhoging krijgt: zomertaling, kempiaan (broedvogel!), watersnip, steltkluut, zwarte stern, witwangstern en witvleugelstern. Het lijkt het Poolse Biebrza wel! De beheerder is nonchalant over zijn rol. Waterpeil instellen doet hij vooral op gevoel, zegt hij. Overigens doet hij weinig. Door de schaalgrootte is hij niet snel bang voor catastrofes, zoals grote groepen ruiende ganzen die alles kaalvreten waardoor de dekking afneemt en nesten wegspoelen. "En als er eens een jaar weinig sterns opgroeien: jammer, maar dat is de natuur."

Moerasvogels langs de rivieren

Het werkgebied van Staatsbosbeheerder Han Sluiter omvat de Biesbosch en de grote rivieren. Hij schets de historische referentie van het gebied. Zo'n 5000 jaar geleden was de delta een gigantisch laagveenmoeras, dat in verbinding stond met rivieren. Dit uitgestrekte gebied had grote gradiënten, bijvoorbeeld in dynamiek. Gradiënten in de loopplichting van de rivier én loodrecht daarop. Als gevolg hiervan ontwikkelde zich een grote variatie in biotopen. In het huidige rivierenlandschap is van de gradiënten in dynamiek niet veel meer over. Vooral biotopen die het moeten hebben van een lage dynamiek, zoals moerassen, zijn schaars. Natuurontwikkelingsprojecten langs de rivieren hebben weliswaar geleid tot meer natuur, echter vooral hoogdynamische natuur. Hiervan profiteerden pioniersoorten, visetende soorten en soorten met grote leefgebieden als zeearend. Helaas geen moerasvogels.

In de Biesbosch worden, anders dan langs de grote rivieren, sinds 1995 wél laagdynamische situaties ontwikkeld. Dit heeft geleid tot meer rietmoeras en een toename van moerasvogels (o.a. roerdomp).

Het beheer van rietmoerassen in de Biesbosch is gemakkelijk, zegt Sluiter. "Je kunt gemakkelijk water inlaten en droogval stimuleren. Maar pas op met begrazing, zeker van oevers!" Hij is ook betrokken bij de Rijnstrangen, een laagdynamisch rietmoerasgebied langs een oude rivierloop. In dit voorheen belangrijke broedgebied van o.a. grote karekiet zijn rond 2008 stukken verruigt rietland afgegraven om de successie terug te zetten. Binnen enkele jaren kwam jong riet terug. Dit zijn precies de plekken waar zich later grote karekiet en roerdomp vestigden.

Discussie

De themadag besluit met een geanimeerde discussie tussen sprekers en gasten in de zaal. Het programma Ruimte voor de rivier, waarin Rijkswaterstaat talrijke uiterwaarden heeft vergraven, geeft te weinig ruimte aan moerasvogels, is een breed gedragen conclusie. Er zou meer ruimte moeten komen voor laagdynamische biotopen, zoals moeras. Op een vraag over de invloed van recreatie op moerasvogels reageren de meeste beheerders dat dit wel meevalt. Immers moerasgebieden zijn meestal slecht ontsloten. Afsluiten is geen optie, wat publiek heb je nodig voor je draagvlak. Daarom is een goede recreatieve zonering van de terreinen cruciaal.

Hoe nu verder? Vanzelfsprekend moeten we onze kennis, ervaring en inspirerende verhalen vastleggen en delen. Daarnaast moeten we zoeken naar nieuwe economische dragers, bijvoorbeeld wateropvang. Leon Lamers ziet voor moerasvogels vooral kansen in nieuwe gebieden. "Daar is meer ruimte en zijn meer mogelijkheden voor een bredere verantwoordelijkheid. En benut de aaibaarheid van vogels!"

Als aan het eind van de lange dag drie late boerenzwaluwen langs vliegen en vogelaars zich naar het raam reppen besluit dagvoorzitter Robert Kwak dat het mooi is geweest. [HvdB]



foto Hans van den Bos

Afgraven van verruigt rietland leidde in de Rijnstrangen tot herstel van riet mét roerdomp en grote karekiet.

NIEUW

Brochure roerdomp



OBN en Vogelbescherming Nederland presenteren een brochure over de roerdomp. Deze bevat actuele informatie over het wel van onze bekendste moerasvogel. Mét praktische aandachtspunten voor herstel en inrichting van het leefgebied. Gratis te bestellen via: info@vbne.nl of info@vogelbescherming.nl



Goed ontwikkeld stroomdalgrasland in de Vreugderijkerwaard.

foto Ykele Zwaenenburg, Natuurmonumenten

Stroomdalgraslanden – hou ze kort

Als kleurrijke kralensnoeren omzoomden stroomdalgraslanden eeuwenlang onze rivieren. Nu zijn ze bijna verdwenen. Gelukkig krijgen de beheerders van de restanten het beheer steeds beter in de vingers. Dankzij nieuwe ecologische kennis is er zelfs weer kans op areaaluitbreiding.

In opdracht van OBN onderzoekt Karlè Sýkora al langere tijd de Nederlandse stroomdalgraslanden. Het in 2008 gepubliceerde OBN-rapport geeft inzicht in hun geschiedenis en de enorme achteruitgang die de laatste 50 jaar heeft plaatsgevonden. Vóór 1960 lagen overall langs de rivieren goed ontwikkelde stroomdalgraslanden. Daarvan resten er nauwelijks tien. Ze beslaan samen zo'n 30 ha. Tegenwoordig spannen terreinbeheerders zich goed in voor behoud van deze graslanden, vertelt de vegetatiekundige. "Dat zijn ze ook verplicht vanuit Natura 2000; het is een prioritair habitattypen (H6120), dat sterk bedreigd is en buiten Nederland vrijwel ontbreekt." De stroomdalplanten zitten hier in Nederland aan de rand van hun verspreidingsgebied, waarvan het centrum veel oostelijker ligt. In ons land is het natter en koeler. Dat verklaart de behoefte aan licht en warmte, én hun zwakke concurrentiepositie ten opzichte van soorten die hier meer in het centrum van hun areaal zitten.

Uniek

Binnenkort verschijnt het rapport van het onderzoek dat hij de afgelopen jaren met Suzanne Rotthier deed naar de ecologie van stroomdalgrasland. Immers als je deze waardevolle graslanden wilt behouden is een goed begrip van de benodigde standplaatsomstandigheden vereist. En veel was tot dusver onbekend. Bijna alle stroomdalgraslanden

langs de zes riviertakken maakten deel uit van het onderzoek. Sýkora: "Ons is opgevallen dat al de gebieden verschillend zijn van samenstelling. Dat maakt het nóg belangrijker dat we ze allemaal in goede staat houden. Als we één terrein verliezen zijn we gelijk een bepaald type stroomdalgrasland kwijt."

Juiste abiotiek

Mede door het nieuwe onderzoek is er volgens Sýkora voldoende kennis om de bestaande kwaliteiten vast te houden. "De abiotiek is daarbij het belangrijkste. We weten nu wat dit soort graslanden nodig heeft. Op een aantal plekken gaat het al decennia goed. Zelfs met de hoge stikstofdepositie weten beheerders de kwaliteit te handhaven. Het lijkt erop dat je op plekken met de juiste abiotiek de antropogene graslanden voor de toekomst kunt behouden, mits je het juiste beheer voert." Hij noemt de mate van dynamiek een ongelofelijk belangrijke factor. "In de natuurbeschermingswereld heerste een periode het idee dat een grote dynamiek zeer gunstig zou zijn voor de natuur in het riviereengebied. Dat heeft naar mijn idee geleid tot té veel nadruk op hoge dynamiek. Nu dringt steeds meer het besef door dat juist de laagdynamische plekken langs de rivier bijzonder zijn. Als je goed kijkt, vind je hier de meest bijzondere soorten en vegetatie." Tijdens zijn onderzoek werd hij verrast hoe weinig dynamisch de rivierduintjes bleken waar ze een goed ontwikkelde stroomdalvegetaties aantreffen. "De mooiste stroomdalgraslanden liggen allemaal op uiterst stabiele rivierduinen, waar na de eerste afzetting nauwelijks sprake is van enige dynamiek. Bodems konden wel ruim 150 jaar oud zijn, toch waren ze niet verzuurd. Blijkbaar is er naast overzanding een ander mechanisme werkzaam dat het basengehalte op peil houdt. Dat is waarschijnlijk bioturbatie."

Mierenbulten

Een mooi voorbeeld van bioturbatie – het proces waarbij plantenwortels of dieren sediment verplaatsen en door elkaar werken – zag Sýkora op rivierduinen langs de Overijssels Vecht: "Sinds er meer paarden grazen werd de vegetatie korter en meer open, verdween de vervilting en verschenen er steeds meer mierenbulten. En juist bovenop deze bulten groeien de meeste stroomdalplanten: vooral tijm, maar ook steenjanje. De mieren brengen met hun gegraaf beter gebufferd zand uit de ondergrond omhoog. De zandige bulten zijn voor de planten een favoriet kiem- en groeiomgeving, door de iets hogere pH, betere doorluchting en warmer microklimaat."

Met stroomdalplanten begroeide mierenbulten.



foto Karlè Sýkora

Natuurlijke begrazing

Sýkora noemt de extensieve begrazing zoals die in de Millingerwaard plaatsvindt een 'interessant beheerexperiment'. "Maar voor de stroomdalgraslanden is het ongeschikt: het rivierduin groeit helemaal dicht met duinriet en braam." Vanaf het begin volgt hij geboeid hoe de ontwikkeling verloopt. "De eerste drie jaar namen de stroomdalplanten toe, daarna ging het bergafwaarts. Dit kwam door het aankoppelen van een grote oppervlakte voedselrijk weiland, waardoor de paarden en runderen niet meer op de schrale duinen graasden en het grasland verzuurde. Toch meent hij dat stroomdalgrasland hier een goede kans heeft, als het rivierduin vooral in het voorjaar maar intensiever begraaft wordt. Maar dat is moeilijk als je vasthoudt aan de filosofie van natuurlijke begrazing, waarbij grote grazers in lage dichtheid jaarrond over een groot en gevarieerd gebied zwerven. Ideaal lijkt hem een gescheperde schaapskudde. "Hiermee kan je de begrazing perfect sturen."

Camping

Sýkora is tevreden over het beheer van de (andere) terreinen met een goed ontwikkelde stroomdalgrasland. Soms volgt men een vinger-aan-de-pols-beheer, zoals de Vreugderijkerwaard. "Daar wordt gekéken in het voorjaar; is het te ruig dan zetten ze er meer koeien op." Een schitterend terrein noemt hij de Koekoekswaard, een duin met een mooie gradiënt langs de Lek, onderdeel van een camping. "Hier grazen konijnen en de campingbaas hooit. Dat leidt tot een prachtig stroomdalgrasland met alle soorten die erbij horen."

Nieuwe stroomdalgraslanden

Het huidige areaal stroomdalgrasland is wel erg klein. Je zou wensen dat de oppervlakte toeneemt. Daarom zou het mooi zijn als je bestaan-

de gebieden groter kan maken. De verspreiding van soorten is dan in elk geval geen probleem. Daarnaast is het wenselijk dat beheerders in de nieuwe natuurgebieden langs de grote rivieren de ontwikkeling van rivierduinen stimuleren; vaak vestigen zich hier stroomdalsoorten. Volgens Sýkora is het ook simpel om nieuwe locaties te vinden met goede potenties voor stroomdalgrasland. Je moet dan langs de rivieren zoeken naar weinig bemeste landbouwpercelen, naar rivierduintjes en oeverwallen met bodems van kalkhoudend zand tot lichte zavel op plekken die in het groeiseizoen niet meer dan tien dagen overstroomd. "De ecoloog van de provincie kan met goede hoogte- en bodemkaarten de percelen eenvoudig vinden. Daar hoeft hij in eerste instantie niet eens voor naar buiten." Als op een gunstige locatie de vestiging van soorten vervolgens een probleem blijkt kan actieve (her)introductie een oplossing bieden. Bijvoorbeeld door het inbrengen van maaisel uit een nabijgelegen goed ontwikkeld stroomdalgrasland, of door het inbrengen van strooisel mét ondergrond. [HvdB]

Voor meer informatie: rapport OBN200-Ri karle.sykora@gmail.com

Nieuwe rapporten

Zandafzetting, standplaats, beheer en botanische kwaliteit van stroomdalgrasland. OBN200-Ri

- Rapporten kunt u gratis bestellen via info@vbne.nl onder vermelding van de rapportcode.
- De OBN-rapporten zijn bovendien als pdf te downloaden van www.natuurkennis.nl. Op deze website vindt u daarnaast informatie over de uitvoering van beheermaatregelen in de diverse landschappen.
- Op www.veldwerkplaatsen.nl vindt u het actuele cursusaanbod met daarin een scala aan onderwerpen uit het bos- en natuurbeheer.

NIEUW

Arme bossen verdienen beter



Vanuit het deskundigenteam Droog zandlandschap komt een rijk geïllustreerde brochure die een breed en actueel overzicht geeft van de ecologische knelpunten en te nemen maatregelen in de arme bossen. Met veel aandacht voor bodems en nutriëntenstromen, en effecten van stikstofdepositie in de voedselketen.

Te bestellen via: info@vbne.nl

OBN jaarplan 2016



Onlangs verscheen het Jaarplan 2016. Hierin vindt u o.a. de voorstellen voor nieuw onderzoek en de voorgenomen activiteiten om kennis te delen en te verspreiden. Nieuw is de volwaardige aandacht voor

het cultuurlandschap, wat geleid heeft tot het deskundigenteam Cultuurlandschap.

Het verbeteren van de positie van de provincies in het kennisnetwerk is een speciaal aandachtspunt. Daarbij gaat het om het beter afstemmen van het onderzoek op het natuurbeleid van de provincies. In 2016 wordt gestart met een ingrijpende aanpassing van de website [natuurkennis.nl](http://www.natuurkennis.nl); de vernieuwde website zal beter aansluiten bij de informatie op het Portaal Natuur & Landschap van het IPO. De websites vullen elkaar aan en gaan informatie delen.

Meer info: www.natuurkennis.nl

De OBN-nieuwsbrief is een uitgave van de VBNE. Een pdf-versie vindt u op www.natuurkennis.nl.
Redactie: Hans van den Bos, Mark Brunsveld, Wim Wiersinga
Redactie-adres: VBNE, Princenhof Park 9, 3972 NG Driebergen, info@vbne.nl
Lay-out: Aukje Gorter
Druk: Senefelder Misset, Doetinchem